

Kisfaludy Sándor Madagascari éneke.

A Himfy költőjének „minden munkái“ között¹ van egy „Magyar Thalia“ című sorozat, nyilván fordítások vagy utánzások. A benne foglalt „hét prózai idill“² közül a harmadiknak a címe: *Madagascari ének*. Madagaszkar a XVIII. században rövid ideig magyar hódító: Benyovszky Móric révén került az érdeklődés középpontjába. Lehet, hogy Kisfaludy Sándor mint diák hallott valamit a híres kalandor hősi harcairól s haláláról s mint testőr olvashatta Gvadányinak 1793-ban megjelent *Rontó Pál*-ját, melyben a madagaszkári küzdelmekről is szó esik. Talán látta Kotzebue *Die Verschwörung im Kamtschatka* (1791) c. drámáját, amely ugyan Benyovszkynak a madagaszkárit megelőző nagy kalandját dolgozta fel, de ez is egy ok lehetett a színházért rajongó fiatalembernek arra, hogy honfitársa további sorsa iránt érdeklődjék.³

A *Madagascari ének* mégsem függ össze Benyovszkyval.

Azok közül a francia költők közül, akiket Kisfaludy akár még Bécsben, akár Draguignanban megismerhetett, előkelő szerepet játszott a *Poésies érotiques* szerzője, akit Franciaország „egyetlen“ elégiaköltőjének is hívtak: Parny (1753—1814). Bourbon szigetén született s mikor később hazalátogatott az Antillákra, ott ismerte meg legtöbb szerelmes versének hősnőjét, a kreol Éléonore-t. De mint dragonyostiszt Ázsiába is eljutott. Afrikáról nem tudnak életrajzírói s lehet, hogy az oly időszerű Madagaszkárról, a francia gyarmatbirodalom legfrissebb kincséről, Párizsban hallott s talán ott jutott madagaszkári dalaihoz, — ha ugyan nem maga gyártotta őket. A *Chansons madécasses, traduites en français* c. sorozat tizenkét prózai daltól áll; Kisfaludy az utolsót fordította magyarra *Madagascari ének*-ében.

Költőnk jól tudott franciául. Korában sok magyar író kevert műveibe francia szavakat s egész idézeteket, de egy sem ejtett oly kevés hibát, mint Kisfaludy Sándor. Ez a nyilván fiatalkori kísérlet nemcsak a körülményekhez képest hű fordítás, de csaknem hibátlan stílusú alkotás is.

Az eltérések egy része abból a magyar fordítóknál gyakori és természetes törekvésből származik, hogy konkrétabbak akarnak lenni. Ezért lesz a „l'oiseau nocturne“-ból „bagoly“ és ha bagoly, akkor már megmondja róla, hogy „huhog“, ami sokkal jobb is, mint az elmosódó s szinte ügyetlen „a commencé ses cris“. A „tes yeux humides se ferment“ helyett a magyarban „nedves szemeid hűnyni kezdenek“ esetlenebb, de színesebb.

Máskor a magyar kifejezés nem elég pontos, vagy szándékosan hajlik el az eredetitől: „szakadozó lélegzetéről“ („respiration précipitée“), „Vegyel léleg-

¹ *Kisfaludi Kisfaludy Sándor Minden Munkái*. Kiadja: Angyal Dávid. Bp., Franklin, VII. k. 141—42. l.

² U. o. VII. k. 578. l.

³ Hankiss János: *Benyovszky és Talma*. Hungarica. (Debrecen, 1940). I. 23—25. l.

zetet“ („Reprends haleine“), „szűnjél meg“ („arrête“); „ölelgetéscid“ („tes caresses“).

A „pagne“ szónak nem volt magyar megfelelője,⁴ ezért Kisfaludy körülírta: „a levél ka(tr)inczának (suhogását“), — a katrinca szó talán erdélyi katonáskodásának emléke s a „székely fonóból“ hozta magával, ahol tájszókat gyűjtött s talán a Himfy-versszak ritmuselemeit is...

Szép és bátor változtatás ez is: „fejed tsüggendez“ — a „ta tête se penche mollement“ helyett. Itt a francia ír körül, a magyar diadalmasan használja ki gazdag képzőrendszerét.

A „langueur“ és „languir“ (epedés, sóvárgás, — epekedni) a XVIII. századi francia költészetben gyakori s már-már fakult színű szók. A fiatal magyar tiszt kétféleképpen adja vissza a fő kétféle származékát: a főnevet azzal, hogy „lankadás“ — s így még a francia szó szép hangzását is átmenti fordításába! —, az igét így: „elolvadok“ és „olvadozni fogok“.⁵

A stílusgyakorlat dicsőséget szerez a magyar nyelvnek, amelynek Kisfaludy az erdélyi út után egész életét szentelni akarta és magának Himfynek, aki a nyelvújítás könnyebbségéről szinte le is mondva ilyen erőteljesen és hajlékonyan játszott nyelve orgonáján.

Hankiss János.

Lengyel fájdalom — magyar részvét.

A bécsi kongresszus megszüntette az önálló lengyel államot. A feldarabolt ország nagy részét átadta Oroszországnak. De a kongresszus vezetői útját akarták állani annak, hogy a büszke lengyelek újabb és újabb forradalmakkal iparkedjanak kicsikarni alkotmányos szabadságukat: feltételeket szabtak az átadáskor. Az orosz cár elfogadta a feltételeket és a kongresszus után a lengyel rész elkülönülve élt a nagy orosz birodalomban. Perszonalitás unióról beszélhetünk. Lengyel volt a kormányzat és a hadsereg nyelve, csak lengyelek viselhetek hivatalt, sőt még a vámrendszer is független volt az orosz vámrendszertől. Sajátságos helyzet állott elő: az anyaországban önkényuralom, az elfoglalt, illetőleg megszerzett területen alkotmányosság. Bizonyos tekintetben emlékeztetett ez a rendszer Ausztria és Magyarország helyzetére: a császári Ausztriában önkényuralom volt, Magyarországon alkotmányosság. Erre az alkotmányosságra azután állandóan örködni kellett. De megvolt a nagy eltérés is. Magyarország szabad akarattal választotta királyait, majd törvényhozás útján rendezte az örökösödést, Oroszország előbb fegyverrel, majd kongresszusi döntéssel szerezte meg Lengyelország nagy területét. Volt még egy fontos különbség. A cári Oroszország óriási hatalom volt, míg az osztrák császárság ereje egymagában nem nyomhatta el Magyarországot.

A lengyel alkotmány nem elégitette ki sem a nemességet, sem a népet. A nemesség teljes függetlenségről álmodozott, a nagybirtokos főurak vissza-

⁴ Sauvageot szótára ma is körülírja, így: „kötényke (vadak lágvéka körül)“.

⁵ Evariste-D. Desforges de Parny műveinek 1827-iki kiadását használtuk régebbi híján (*Œuvres choisies de Parny*) augmentées des variantes de texte et de notes. A Paris, Chez Lefèvre... MDCCCXXVII).

sírták azokat az idöket, amikor ök ültették a királyt Lengyelország trónjára. A nép a francia eszmék átszivárgásának hatása alatt felszabadulásról, a jogok kiterjesztéséről ábrándozott. A polgári osztály erejéről alig beszélhetünk, hiszen a polgári osztály éppen csak kialakulóban volt.

Sándor cár uralma alatt nagyobb veszedelem nem fenyegetett. Halála után azonban Miklós nagyherceg, minden alkotmányos rendszernek ellensége, került a cárok trónjára. Az összeütközés elkerülhetetlennek látszott. Különösen a júliusi forradalom ébresztett nagy reményeket a lengyelekben. Mikor a franciák megfosztották a tróntól X. Károlyt, Párizs felől újból a szabadság szellője fújt kelet felé. A lengyel forradalmat megszervezni nem volt nehéz dolog. A kormányon levők és a hadsereg jó része érzésben a forradalom híveivel tartott. Előrelátható volt, hogy az első siker után az ország túlnyomó többsége csatlakozik a felkelökhöz.

A szervezéssel sietni kellett. Oroszország nagy katonai erőket akart összevonni a veszedelmesnek ígérkező francia forradalom ellen. Előrelátható volt, hogy a lengyel terület lesz a gyülekezés színhelye. Ha pedig nagy orosz sereg áll az ország területén, csirájában elfojt minden megmozdulást.

1830 novemberében megadták a jelt a forradalom kitérésére. A kezdeti siker nagy; Varsó a felkelők hatalmába kerül. A régi lengyel kormányt megtartják, csak kibövitik.

Két erő próbál érvényesülni. Az egyik a történeti hagyományok ereje: a gazdag földbirtokososztály függetlenségi törekvése és szabadságvágya; a másik az elnyomottak felszabadulásra való törekvése és óhaja magasabb élet-színvonal elérésére.

A forradalmak csak akkor diadalmaskodhatnak, ha a feltörö erök harmonikusan olvadnak össze, ha a menetelök előtt a távolban ragyogó egységes cél ködpárává ritkítja a feltornyosuló akadályokat, ha a forradalmi dal-lam- vagy jelszóban megtestesülo érzelem valóban millióknak kivetített és kikristályosodott álmait fejezi ki. A lengyel vágyak nem voltak egységesek, hiszen az utöbbi részben az előbbi ellen irányult, a történeti osztályok rovására akart érvényesülni. A forradalom már a kitérés pillanatában magával hozta a bukás csiráit. Kezdeti siker után kimondják a Romanov-ház trónvesztését, majd elkövetkeznek a tavaszi diadalok, aztán Osztrólenka, végül pedig Varsó bukása. Aki teheti, menekül; akit a gyöztés orosz sereg elfoghat, az a bosszú áldozata. Száműzöttek ezrei lepik el Szibériát, menekültek tömegei a nyugati országok fővárosait. A lengyel felkelésnek 1831 tavaszán vége; a lengyel alkotmány megszünik, Lengyelország cári provincia.

A magyar nemesi vármegye együtt érzett a szenvedö lengyelekkel, de közvetlenül a bukás után alig van nyoma költészetünkben lengyel vonatkozásoknak. Késöb — évekkal a lengyel szabadságharc elveszte után — annál bövebben találunk Lengyelországot sirató költeményeket. Erre a szokatlan és különös jelenségre akarunk világosságot vetni.

A politikai élet tehát jóval hamarabb mozdult meg, mint az irodalom. De ez sem annyira a harc közben, mint inkább a bukás után történt. Sok minden közrejátszott ebben. Valószínűleg oka volt a kolerajárvány is, mely Galícia felöl becsapva végigpusztította az országot. A járvány pusztítását még fokozta a nyomónjáró parasztlázadás. A vármegyére elég munka várt. A ma-

guk életéért aggódó emberek lelkileg nem hajlamosak arra, hogy mások érdekeinek megvédése érdekében nagyobb erővel lépjenek. A vármegyék mégis megmozdultak. Hatással volt a Franciaországban bujdosó lengyeleknek 1832 decemberében kiadott felhívása is. A közös ellenség, az orosz ellen kérnek támogatást a magyaroktól.

Bars vármegye indítványára 36 megye intézett feliratot a királyhoz, hogy diplomáciai úton lépjen közbe a lengyel alkotmány visszaállítása érdekében. Balogh János indítványában már felrömlik az oroszról való félelem, mikor a Bars javaslatát pártoló megyék nevében arra kéri a királyt, hogy az „élet és halál közt ingadozó lengyel nemzetet az óriás vas- és mindent összezúzó markáiból mindenre áldást árasztó kezeivel kiemelje”.¹ A lengyelek érdekében szólal fel Kölcsény Ferenc és Deák Ferenc is.

De a kormány emberei sem maradtak tétlenek, mert a lengyelek elnyomatása ellen megnyilvánuló hangulat megzavarhatta a jóviszonyt Ausztria és Oroszország között. Andrássy József esztergomi követ józan, de rideg álláspontra helyezkedik. A lengyeleken már nem lehet segíteni, a történelem végzete lesújtotta őket: „nemzetek lesznek, nemzetek vesznek”. Mintha Berzsenyinek a Magyarokhoz intézett ódájának megrázó sorai zsonganának a szónok lelkében. De Berzsenyiből kiérezzük a reszkető aggodalmat és a nemzetét ostromozó költőnek végzetelhárító reménykedését. Andrássy szavaiból a rideg közömbösség és önzés sugárzik ki.² De azért fontos ez a beszéd: alkalmat adott Deák Ferencnek a felszólalásra.

A politikai életben mindez 1833-ban történt. A költészetben erősebb visszhangot hiába keresünk. Csak 1834-ben jelennek meg az első jelentősebb, Lengyelországot elszórtó költemények. Bajza József megírja az Apotheosist, Vörösmarty Mihály pedig A hontalant. Bajza a lengyelek küzdelmét nem forradalomnak tekinti, hanem igazi szabadságharcnak.

Csatájok a védelmezett
Népjog esatája volt,
Melyet szent eskü, szent kötés
Ellen zsarnok tiport.

Kedlökben a közérdekek
Szereleme lángola,
Karjokban tiszta honfitűz
Szabályája villoga.

Érezzük, hogy itt már nemcsak a lengyelekről van szó: joga van minden népnek, joga van tehát a magyarnak is fegyvert ragadni, ha ellenfelei le akarják gázolni. A lengyelek nem értek el eredményt, osztályrészük a szenvedés, a nyomor, a bujdosás, de nem szabad kétségbeesni, mert „a zsoldos szolgák ezrein győz a kor szelleme”. Még erősebben nyilatkozik meg a remény az óda utolsó szakaszában.

Hol legtöbb honfivér lépé
A harei síkokat:
A népszabadság ott tenyész
Legszebb virágokat.

¹ Deák Ferenc munkáiból. Sajtó alá rendezte: Wlassics Gyula. I. k. 105. l.

² U. o.

Még nem született meg a Szózat, még véres szenvedéseken és idegpusztító éveken megy keresztül a magyarság, míg Arany János megteremti a Magányban-t, de Bajza már kiveti a milliók lelke mélyén élő és megtestesedni vágyó érzést, hogy „nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért“ és nem lehet, hogy „annyi vér — a szabadság kovásza — posvány maradjon, hol elöntötek“.

A hontalan sokkal keserűbb és reménytelenebb. Vörösmarty lelkében felmerül a gondolat, hogy az eredménytelenül kiontott vér, millióknak a pusztulása ránehezedik a vezérnek, a „bánat emberének“ lelkére, és nem hagyja megnyugodni soha.

Az Apotheosison kívül Bajza Józsefnek még több lengyel vonatkozású költeménye van. A vezér búcsúja, Isten hozzád, Sóhajtás, A rab költő című hazafias versek megszületéséhez a magyar jövő miatt érzett aggodalom és lengyel szabadságharc miatt érzett fájdalom összehasonlódása járult hozzá.

A lengyelbarát hangulat a negyvenes években oroszellenessé válik. A magyar nyelv előretörése felébreszti a nemzetiségek féltékenységét. Északon pán-szláv, délen illir mozgalom keletkezik. A kis szláv népek öntudata felébred, a magyar megújhódással egyidőben a tót és a horvát irodalomban is mutatkozik bizonyos lendület. Az orosz politika észreveszi, felhasználja, sőt élcszti a mozgalmat; a hatalmas szláv testvér az anya szerepét akarja betölteni: hívogatja, csalogatja messzire tévedt gyermekeit.

Már Balogh János 1833-ban „az északi óriás mindent összetörő markáról“ beszél, de hangja még pusztába kiáltó szó. Sokkal nagyobb hatást tesz gróf Zay Károly ev. főfelügyelő levele a papsághoz. „Ne kutassanak — írja többek között — szláv etymológiákat, miből sem az egyházra, sem az oktatásra nem híramolhatik haszon, különben bura fognak felriasztatni az északi ostornak pattogása által.“

Még erősebb fényt derít az orosz veszedelemtől való félelemre egy Hamburgban álnéven megjelent röpirat, melyből Marezali Henrik idézi A legújabbkor története című munkájában:³ „Tudjátok-e, hová visz gyöngöseségünk, rövidlátásunk és gondatlanságunk az északi kolosszussal szemben? Jól megnézzétek, pesti színi páholyaitokat nejciteknek, leányaitoknak, hűguitoknak, arátoknak, kaszinóitokat magatoknak, vagy pedig a szt. Wladimir- és szt. Anna-rend lovagjainak építettétek-e?“

Báró Wesselényi Miklós Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében⁴ című művében Oroszországot a világszabadság ellenségének tekinti. Szerinte az orosz erőnek a monarchia egymagában nem állhatja útját: az alkotmányos Poroszországban látja a megfelelő szövetségest. Természetesen a monarchián belül a korszerű újításokat meg kell valósítani.

Mialatt az országban folyik a szlávok nyugtalankodása és feltornyosodik az orosz veszedelem, megszólal Vörösmarty Mihály is. 1841-ben adja ki Az élő szobor, 1843-ban Az elveszett ország című költeményeit. Mind a kettő a lengyelekre vonatkozik, de érezzük, hogy 10—12 évvel a lengyel szabadságharc bukása után már nem is annyira a lengyelekről van szó, hanem a magyarság sorsáról. Az orosz előretörés veszedelme nyugtalanítja a nagy költő lel-

³ U. o. 432. l.

⁴ Lipese, 1843.

két. Nem is tud a nyugtalanságtól többé megszabadulni. Más költeményeiből is előtör. 1842-ben írta a Fóti dalt, melyben jövőt sejtő képzelete látja felénk közeledni „éjszának rémes árnyait“. 1845-ben Jó bor című versében is ki-
vetíti ezt a lelkében élő rettegést:

Vagy tán aranyjövendőt vár hazánk,
Azért mosolyg Tokajnak nedve ráuk?
Arany borod, tűzlekek fiaid;
Hárítsd el éjszak rémes árnyait.

Ahogy közeledünk a szabadságharc felé, az északi rém mindig fenyegetőbb. A lengyelek iránt érzett rokonérzés már szinte csak alkalom arra, hogy költők és politikusok félelmüknek kifejezést adhassanak.

Arany János két költeményében különösen erősen céloz az Oroszország részéről fenyegető veszedelemre. A lengyel alátámasztás már teljesen elmarad. Mind a két költemény 1848-ból való. A rodostói temetőben kitartásra buzdítja nemzetét. Ha a magyar gyáván meghódolna és letenné kezéből a fegyvert.

Ugy rontsa meg őket az átok!
Ugy jöjjön az éjszaki orkán
Kiesavarni tövestől a tölgyet,
Mely ezredig állt a hegyormán.

Az Álom — való című versében félti nemzetét. Szinte a Szózatban megnyilatkozó bizonytalanság szállja meg a lelkét. Nem tudja, mit hoz a jövő. Nem tudja, lesz-e még magyar költő, ki megénekli a magyar dicsőséget, vagy talán közeledik a nagy temetkezési nap.

Lesz-e költő, ki az édes anyanyelven
Rólatok korának csodát énekeljen?
Vagy elszórnak majd az éjszaki vad szelek,
Idegen nép tombol hamvaitok felett.

Ez a kis munka nem teljes. Nem sorolja fel együttesen a Lengyelországot elcsirató és az oroszoktól rettegő költők és politikusok munkáit. Nem is ez volt a célja. Csak azt akarta kimutatni, mi volt az oka annak, hogy a lengyelek elbukása után alig jelennek meg magyar részvétet eláruló költemények, hanem a költők évekkel, sőt egyesek több mint egy évtizeddel később szólalnak meg. Később, mikor már nem a bukás miatt érzett fájdalom uralkodik, hanem a hasonló sorstól való félelem. Az északi veszedelemnek valóban sok, félelmetes neve van irodalmunkban, a múlt század harmincas és negyvenes éveiben. Északi óriás, észak rémes árnyai, északi ostornak pattogása, északi kolosszus, északi orkán, északi vad szelek, mind-mind a felénk közeledő vihart jelképezik.

Amitől a harmincas, de különösen a negyvenes évek költői és politikusai félttek, 1849-ben bekövetkezett. Az északi orkán rátört a szabadságért harcoló nemzetre, mellyel „nem bírt egy óriás; rá kellett eresztetni Európa másik kolosszusát is, s még azzal is megbirkózott, még akkor is sajátmagának kellett lefeküdnie, hogy rágázolhassanak“.⁵

Lengyel Miklós.

⁵ Jókai Mór: A köszívű ember fia. II. k., I. fejt.